

HAZAI IRODALOM.

Homeros Odysseája, I—III. ének. Iskolai használatra magyarázta és bevezetéssel ellátta *dr. Ábel Jenő*, Budapest, Franklin, 1881. 206. Ára 1 ft.

«Végre egy iskolai Homeros-kiadás, a mely önálló tanulmányokon alapul.» Így lett hirdetve a Pesti Napló jelen évi június 3-án kelt 152. számú mellékletében a fennidézett munka. «Veress kiadásából, folytatja Ábel úr,» egyetértve az említett ismertető czikkkel, «melynek az a főhibája, hogy sokat és rosszul etymologizál, de annál kevesebbet magyarázza a szöveget, csak egy pár jó magyar kifejezést» stb.

A munka, a mint az összhangzó idézetből látszik, önnönmagát dicséri; nem szorul az én dicséretemre. Komolyan mondva, e munkára annyi buzgalmat és szorgalmat találtam fordítva, hogy e nemű philologiai munkák közt keresi a párját.

A munka az említett Előszón kívül áll egy Bevezetésből és az Odyssea három első könyvéből a szükséges magyarázatokkal. A Bevezetés tárgyalja 1. Homeros életét és az u. n. homerosi kérdést, 2. a hang- és alaktant, 3. a verstant, 4. az Odyssea tartalmát.

Az Ilias és Odyssea mikor keletkeztek? erre a kérdésre Á. úr csak kitérőleg felel (11). «Kr. e. a nyolczadik század elején az Ilias és O. már nagyjában olyan alakban volt meg, mint a hogy (azokat) most bírjuk.» «Az II. és O. eredetileg több kisebb-nagyobb énekből állott, melyek különböző szerzőktől különböző időkben költettek. Majd egy-két századdal ezen költemények keletkezése után egy kiváló tehetségű ión költő, kinek neve Homeros volt,» illesztette össze e dalokat egy-egy egészszé.

Miután e költemények keletkezése idejét Á. úr nem firtatja, az írás mesterségének ismeretét sem igen kutatta. De Wolf ellenében felemlít egy föliratot 589-ből, a mikor görög zsoldosok hadjáratukat megörökítették. Ha Á. úr csak ennyit mondott volna, ezzel Wolfnak az állítását támogatná, miután ő is e költemények feljegyzését a hatodik század közepére (Peisistratos korszakába) teszi. Következtethetné még Á. úr ebből a feliratból azt is, hogy ha 589-ben már kőfeliratok léteztek, akkor az írás mesterségének elterjedése is nem sokára ezután általános lett. De Á. úr az 589-iki kőfeliratból visszafelé következtet és azt mondja (8), hogy «ha ez időtájban az írás használata már oly általánosan el volt terjedve, hogy műveletlen zsoldosok portyázás alkalmával föliratok szerkesztésével tölthették

pihenésük idejét, szabad feltennünk, hogy két vagy három századdal *előbb*, ha nem is általánosan, de legalább nagyobb szerű irodalmi művek feljegyzésére használatban volt az írás mestersége. Vakmerő egy következtetés az, a tökéletlen kőfeliratról egy korábbi időre következtetni a tökéletesebb írásmesterségre! Aztán ha meg is volt volna az írás mestersége, kinek a számára írhattak volna, ha ez «nem volt általánosan» használatban?

A Bevezetés többi része hasonló szorgalommal van összeállítva, és a tanuló benne a nyelvhasonlítás legújabb eredményei szerint fog mindent megmagyarázva találni. Nem járhattunk utána, mennyire használta fel az Előszóban bevallott szerzőket (La Roche és Ribbek), s a mit ellene mondani fogunk, azok az átolvasás alatt felmerült ötleteink inkább mint buvárlat eredménye.

Mindenekelőtt nagy terjedelműnek tekintjük a 120 lapnyi Bevezetést oly tanulókra nézve, a kik az egész gymnasiumban csak 4 évig tanulják a görög nyelvet. Mert, hogy azt a homerosi nyelvtant megérthesse, már egy évi görög nyelvfolyamon át kellett hogy menjen a tanuló, és ezt Á. úr is feltételezi. Marad tehát csak három év. Ebből a háromból csak egy évet szentelhet Homerosra; s ennek is egy részét ha az alaktaura fordítjuk, mi marad az évből a költemények olvasására? az II. és Od. 24—24 könyvére?

És mégis egyes dolgok csak úgy oda vannak dobva a szerzőtől, mint valami sphinx-szerű talányok. Pl. mindjárt az elején tiltakozik a szerző, hogy a homerosi alakokat ne merje valaki az attikai nyelvjárástól való oly eltéréseknek tekinteni, a minőket költői szeszély pusztán versfaragás ötletéből alakíthatott. Általában a szerző minden eltérésre szabályt ígér és a «poetica licentia» önkényét töröltetni kívánja.

Szerettük volna mindenekelőtt tudni, hogy miért varázsolja előnkbe ezt a poetica licentia-t.

Erre nézve egy rövid magyarázatot óhajtottam volna, hogy az a «poetica licentia» ott ne álljon mint valami deus ex machina. Szerintem előbb el kellett volna mondania szerzőnek, hogy a homerosi versalkotás köve van bizonyos rövid és hosszú szótagok felváltott egymásutánjához. De akárhányszor találunk rövid szótagot hosszúnak használva és megfordítva, melynek okát a nyelvhasonlítás segítségével nem nehéz megfejtetni. Van azonban nyelvtudós a legújabb időben is, a ki a nyelvhasonlítás legújabb vívmányaival nem törődve, egyedül a versméreti kényelmet — nem kényszert, mint Á. úr — tűzi ki főtörvényül. Ilyen a legújabb Homeros-magyarázó *Düntzer*

Henrik, a ki (Fleckeisen Jahrb. f. Phil. u. P. 1867., 353. s. köv. lapon : Die metrische Verlängerung bei Homer) sem a kezdő mássalhangzó kettőztetését, sem a digamma okozta hosszakat számba nem véve, az ilyen változó hangminőségekre egyedüli törvénynek a költői szabadságot tekinti. «Freilich waren nicht alle Verlaengerungen gleich leicht, und eine folgende Liquida mochte, wenn keine Interpunction dazwischen trat, sie stützen, auch eine Interpunction sie weniger fühlbar machen, aber solche Beihülfen waren nicht nöthig und auch bei ihnen blieb es eine einmal angenommene dichterische Freiheit.»

Tehát nincs többé «poetica licentia». Így kiáltja Düntzernek Á. úr; ő mindent meg akar magyarázni és a költői önkényre semmit sem akar bízni. És mégis úgy tetszett nekünk, mintha Bevezetésében e gyanus szabadságnak némi nyomait találtuk volna, nemcsak ott, a hol a rövid és hosszú szótagok közt kénytelen volt az ingadozást bevallani (mint 23: az α majd rövid, majd hosszú, *nem tudni, miért*: 24: *feltűnő* az η és ϵ váltakozása; 30: *ingadozik* Homeros), hanem egyenesen ráutal a versmérési kényszerre (30 és 37: a versmérték kedvéért; 46: a mint azt a versmérték megkívánja; 25, 92 és 97: metrikus szükségből). Egészen kiábrándultunk, mikor a végén csak azzal lep meg (97) Á. úr, hogy emez ingadozásokat «ha úgy akarjuk, poetica licentiának kell tulajdonítanunk».

Á. úr nyelvhasznító akar lenni. Egyáltalán igen alkalmas a nyelvhasznítás, ha ennek az ember nem teljesen ura, az ingatagság színében tüntetni elő tanait az avatatlanok előtt. Hogy pl. a rövidből hosszúvá vált szótagot megfejthesse, segítségül veszi a magyarázó a régi időtől átöröklött kettős gammát. De a nyelvhasznítás ezzel nem érte be; hozzá járult ehhez még egy másik nem létező hang: *j*. Ezek a nem létező betűk — úgy kell hogy tanulja tanítványunk — elestek s nyomokat hagytak hátra hol hehezet, hol hangzónyújtásban. E nyújtást is a képzelt betű hol előre hol hátrafelé gyakorolja. S így sikerül aztán elhítenni a tanulóval bizonyos törvényességnek a *scinét*. Csak színét, mondom, mert a mi tanulóink soha sem fognak emelkedhetni a nyelvhasznító azon színvonalára, melyen mindenütt csak számtani kényszerrel határos szabályokat fogna látni; soha sem fog a mi tanulóink biztonságot szerezni az alakokban, ha az így meg úgy nem létező (v. ö. Bv. 51, 58, 69) alakok segítségével akarom neki megmagyarázni a létezőket. S a végén nem marad egyéb hátra, mint betaníttatni a homerosi alakokat és az emlékezés segítségével jutni a költemények megértéséhez.

Ha már most Á. úr ehhez a modorhoz hozzáadja a Bevezetésé-

ben is említett „ingadozást” és „versméreti kényszert”, egy se lesz tanítványai közt, a ki tanaiból meggyőződést fogna meríteni. És ezt az ingadozást Á. úr a határozatlanságig fokozta azokkal a gyakori kérdőjelekkel, a melyekkel önmaga vonja állításait kétségbe (27, 28, 42, 47, 50, 52, 58, 72). Hasonló tétovázást árulnak el e szavai, mint: *gyakran, gyakrabban, leggyakrabban* (23, 29, 37, 43, 60, 63, 69, 90), *némelykor* (69, 82, 84), *ritkán* (50, 65), *nem ritkán* (50, 66), *ritkábban* (42, 43, 55), *nagyon ritkán* (49), *szerfelett ritkán* (52), *valószínű, valószínűleg* (25, 26, 27, 38, 71, 84, 90), *többnyire* (36, 46, 55), *talán* (26, 27, 35, 36, 45, 50, 63, 80, 94), *bizonytalan* (26, 27), *nem lehetetlen* (36), *nincsen módunkban meghatározni* (37). E szavakkal élhetünk nagyobb szabású tanulmányokban és értekezésekben, a mikor egy-egy merész állítást szerénységgel akarunk szelidíteni, *de tanuló elé csak biztos adatokkal szabad eléállani*, valamint ő is a tanár előtt a *gyakran, ritkán, talán, többnyire* s több efféle határozatlanságokat kerülni fogja.

A 30. lapon szól Á. úr arról, hogy a kettős gammát bár nem látjuk írva, működni látjuk a szók élén, midőn a megelőző szó rövid zártagját, mely csak egy mássalhangzóra végződik, az emelkedésben megnyújtja. Erre következik egy második szabály: „Sőt még a thesisben is megnyúlnak egy mássalhangzóra végződő rövid szótagok rákövetkező f_{σ} és (egyszer) $f_{\sigma\sigma}$ előtt.” Ez nem elég világos. A kettős gamma csak az emelkedésben képes megnyújtani az egy mássalhangzón végződő tagot, a csökkenésben rövidnek marad az. Erre következhetik Á. úr idézett szabálya, de szabatosabban szerkesztve, pl. imígy: A személyes névmás $o\sigma$ $o\sigma$ $\bar{\epsilon}$, eredetileg $\sigma\sigma o\sigma$ $\sigma\sigma o\sigma$ $\sigma\sigma\bar{\epsilon}$, a csökkenésben is megnyújtja a megelőző szótagot; Homerosnál azonban példák csak $o\sigma$ - és $\bar{\epsilon}\sigma$ -ra találhatók.

36. l. A j betű is arra van hivatva, hogy annak hozzágondolásával vagy kiestével tagrövidítéseket és nyújtásokat magyarázhassunk meg magunknak. Ilyen j -vel kellett hogy kezdődjék $\bar{\omega}\zeta$ is. Legalább így állítja Curtius (Philol. III. 8.) és veti azt össze a sanskrit $j\bar{i}t$ -tal. Á. úr csak kötve hiszi azt, midőn a $j\omega\zeta$ és $\bar{\omega}\zeta$ közé kérdőjelt szorított, és e miatti szégyenében az egész $\bar{\omega}\zeta$ -féle bekezdés a megelőző czikk mögé bujt. — Az én véleményem szerint A. úrnak vagy el kellett volna fogadnia Curtius állítását valóznak, kivált ha még máshonnan (pl. Grundzüge d. gr. Etymologie Nr. 616, Christ. Griech. Lautl. 153 kv., Scherer Zur Gesch. d. d. Spr. 383) is szerzett volna magának meggyőződést, vagy csak az eddigi nézetet tartja fenn. De kérdőjelezni a szót egy iskolai kiadásban czéltalan volt.

A 43. lapon Á. úr egy kérdéses elméletet vett fel, mely úgy, a

mint azt Á. úr adja, bizonyosságra még nem vergődött. Az *o* tövűek *ou* végezetéről van a szó, melyre az átmenetet az *oi* és *ou* között álló *oo* képezné. A kényszert az *oo*-ra ilyen példákban találjuk: ἴλιον προπάροιθε, ἀνεπίου καμένοιο, ἀγρίου πρόσθεν és Αἰόλου κλυτὰ δῶματα. A hagyományos szöveg mindenütt egy egy rövid hangzó erőszakos megnyújtását követeli a csökkenésben. Az említett példákon kívül még kettő van: ζου κράτος ἐστὶ μέγιστον és ζου κλέος οὐ ποτ' ὀλεῖται; mindenütt ζου ma még megmagyarázhatatlanul áll οὐ helyett. Már Buttmann (Ausf. Gramm. I. 299 j.) és utána Ahrens (Rhein. Mus. II. 161) követelték ζου helyett ζο-t, úgy mint ἴλιου helyett ἴλιο-t. S ez csakhamar átment újabb nyelvtanokba, át Curtiusba is (Erlaut. zu m. gr. Schulgr. 58). Csak Hartel (Zeitsch. f. ö. Gymn. 1871, 600 kv. lp.) fejtette ki a gyorsan felkapott újítás ellen az aggodalmakat, utalván ἔτης megfelelő képzésre ebben a példában (II 208): φυλόπιδος μέγα ἔργον, ἔτης τὸ πρὶν γ' ἐράασθε, s mindaddig fentartatni kívánja ζου alakját, míg további buvárkodásnak majd sikerülni fog *oo*-nál helyesebb javaslatot teremteni. Á. úr bár hatalmasan kardoskodik (a 60. lapon is) a kétes *oo* mellett, mégis elég óvatos volt, hogy azt a szövegbe (α 70) fel nem vette.

A 92—97. lpon igen érdekes versméreti szabályok vannak felsorolva, melyekben a rövid végtagok megnyújtásának magyarázatát lelhetjük. A felsorolt példákról megjegyzésem az, hogy λίσσομα: alatt E 358 és ῥωγαλέος alatt ρ 198 meg σ 109 nem ide valók, mivel a megnyújtások csökkenésben állanak. Továbbá nem találok az egyes eseteket rendszeresen összeállítva. Szerintem a δ, λ, μ, ν, ρ, σ kezdetűek után rögtön kellett volna hogy következzenek a digammás kezdetűek és nem magyarázni megint (mint a 39. lapon is) a δειλος, δῆν, δηρόν-féléket. Ezután következtek volna a pusztán emelkedésben nyújtva használt végtagok esetei (metszet, pontozás, hívó eset), a melyeknél csak azon csodálkozom, hogy Á. úr, ha már eredeti (Homeros előtti) hosszú-ágot fogadott el, ezt az elvet miért ejtette el a 127 hátra levő rövidségnél. — Aztán csak ne kellett volna mégis az Á. úrtól is eleintén (19) visszautasított poetica licentia-hoz visszatérnie. Sokáig gondolkoztam róla, de higgye el, hogy az a fertelmes «metrikus szűkeg» a homerosi költészetet a legjobb ékességétől fosztja meg. Hogyan is lelkesülhet az ó-kor szelleméhez szoktatott ifjúságunk oly költészetten, melyet annyi meg annyi kifejezése megválasztására «metrikus szükség» kényszerítette? Homeros költészetében nincs mesterkélttség, nincs keresettség. Hogy a költőt verselés közben a magasabb ihlettség csak egy perczig is cserben hagyhatta

volna, azt el sem tudnám képzelni; máskülönben segítségül hívta volna műzsáját, a mint tette is, valahányszor szüksége volt segítségére.

Következik a Bevezetésnek utolsó része: Az *Odyssea* tartalma és szerkezete (103—120), a mint ezt Faesi is a költemények magyarázatának előre bocsátotta. Csakhogy egészen más cél lebegett Á. úrnak és más Faesinek a szeme előtt. Á. úr áttekintetet akart nyújtani az egész költemény felett és mintegy könnyíteni a tanulón, a ki ritkán jut az egésznek olvasásához. Faesinek a célja az volt, hogy a költeménynek egy folyékony elbeszéléssel oly szint kölcsönözzen, mintha egyes laza részei egy tervszerűen kidolgozott egésznek képeznének. Á. úrnak úgy szólva öröme telik abban, hogy az összefüggés hiányát felfedezheti. — Szerintem egy ilyen tartalmi elbeszélésnek csak rossz hatása lehet a szorgalmas tanulóra, ha neki előre megmondjuk, a mit ő kellett volna, hogy egy bizonyos darab elolvasása után teljesítsen. Elég volt számára egyes részleteket kijelölni a jegyzetekben, hogy azokat a tanuló azután egy összefüggő egészsze alakítsa.

Következik a szövegmagyarázat (121—206). Mielőtt ehhez fogok, kiadásunk egy általános rossz szokását kell megemlítenem, s ez a tömérdek idegen (latin meg görög) műszó. Nem tetszhetik-e különösnek, hogy értelmezni akarunk a tanuló előtt ismeretlen (latin vagy görög) szöveget, s ezt megint egy sereg ismeretlennel tesszük? Pl. magyarázza Á. úr β 268, hogy Agamemnon udvari énekesét miért hagyta neje mellett és e végett Athenæusból hat sornyi görög szöveget idéz minden magyarázat nélkül. Hogy némi fogalma legyen az olvasónak az idegenségek sokaságáról, ime összeállítottam egy sereget: *accentus, accusativus, a. cum infinitivo, a. respectivus, activum, adiectivum verbale, anacoluthia, anastrophe, analogia, antispastus, aoristos, aoristosi forma, (coniunctivus) aoristija, apokope, appositio, arsis, aspiráló (behatás), assimilatio, assimilálódás; barytonon, bukolikus (caesura); caesura, casus obliquus, casus-viszonyok, comparativus, comparativusi, concessiv, coniugatio, coniunctio, coniunctivus, constructio; dactylus, dativus, d. ethicus, declinatio, declinált (szó), dentális muták, dialectus, diæresis, diphthongus, distichon, dithyrambus, dualis, dualisi; elidálás, elidáló (tövek), elidálódik, elidálható, elisio, emendálni, enklitikon, enklitikus, episodok, epitheton oruans, eposz és epos, eposi és epikus, etymologia, euphemisticus; futurum, f. exactum, futurumi; genetivus, grammatikusok, grammatikailag; hephthemimeres, hexameter, hiatus, hyphæresis; imper-*

fectum, imperfectumi (alak), imperativusi (alak), implicite, impurum, indeclinabilis, infinitivus, instrumentalis, intensivum, interpolatio, interpolált, interpunctio, intransitiv, ironikusan, iterativ, iteratív-alak, az iterativa, az iterativumok; kitharódok, kommentár, konkrét, krasis, kritika s talán még kétszer ennyi, hogy elősorolásával ne untassam az olvasót. És mindezek nemcsak így pusztán, hanem összefüggésben is, ragozva, pl. (64): A passivum jelentő módjának imperfectuma és aoristosa activumának sat. (66) A thematikus coniugatio praesensében módjelzővel bíró coniunctivusok sat. (80.) A perfectum activumja participiumjának eredeti ragja (csoda, hogy nem suffixuma), (99) Az α a declinatióban és coniugatióban és partikuláknál elidálódik stb.

Nem kívánom, hogy legyen minden író szigorú purista. Szívesen elnézek az írótól egy-egy idegen szót, kivált ha a megfelelő magyart elég jónak, elterjedtnek nem tartja. De mikor az idegenségek számát Á. úr könyvében ily nagy mennyiségben találni s köztök olyanokat is, a melyeket ma még a Nyelvőrök is magyarosan ejtenek, a magyar műszók iránti elzárkozottság legalább is közönbösséget árul el. Míg az irodalom minden szakában, pl. természettudományban, mennyiségtanban, ipar- és művészetben szakembereink dicséretes törekvéssel csak magyar műszókkal élnek s a hol ilyet nem találnak, újat teremtenek, nyelvészeink nagy része eltűri az idegenségeket vagy nem tud magán segíteni. Ugyan nem akadna egy társaság, a ki a philologusok névmagyarosítási bajain segíthetne? lekötölezhethetné inkább a magyarságot, mint ha honfitársaink német neveit bolygatná.

A görög szöveg, úgy találtuk, hogy La Roche szövege (Lipsiae 1867). Mindenek előtt hiányát leltük a könyvek számozásának az egyes lapok élén, a mi megkönnyítené a lapozgatást. Egyenkint következő megjegyzéseink vannak:

α 29. «κατὰ θυμόν, szívében», t. i. μνήσατο. Fordítása tehát ez volna: (Zeus) megemlékezett *szívében* Aegisthosról. Az a κατὰ θυμόν sehogy sem állhat meg *szívében* értelemmel, ha csak nem jelent az ige szeretetet vagy gyűlöletet, a minők mellé a «szívet» mi is felhasználjuk. De az emlékezést összekötni a szívvel sem a mi fogalmunk sem a nyelv használata nem engedi meg; θυμός-t én egyszerűen az alany személyesítőjének veszem és itt egyértelműnek a visszahatóval (καθ' ἑαυτόν) s akkor e fordítást kapom: mert megemlékezett *magában* Aegisthosról. Ehez hasonló 427. : πολλά φρεσὶ μερμηρίζων, sokat gondolkodva *magában* (Á. úr szerint *szívében*). —

α 112.: «πρωτίθεντο benn a teremben», míg 107. szerint még az udvaron játsztak a kérők ἤμενοι ἐν ῥινοῖσι βοῶν, οὐς ἔκτανον αὐτοί. Hogy jutnak ők egyszerre be? arról Á. úr egy szóval sem világosított fel. Csak sejtetni kívánja velünk az okát, hogy mért óhajtja a kérőket bent ebédeltetni, midőn jegyzetét azzal toldja meg, hogy «a hol a kérők étkezni szoktak».

α 115. «ὀσσομένους» nem «elgondolkozva», hanem «elgondolva (ha)». Aztán «elgondolkozva» soha sem «zárja magába az óhajtásnak a fogalmát», hanem azt A. úr egyenesen az εἰ-θείη óhajtó mondatból akarja velünk beleértetni ὀσσομένους-ba.

α 140. E verset Á. úr töröltetni kívánja, a nélkül, hogy a törést világosan megokolta volna. Azt mondja, hogy παρεόντων csak ott szokott állani, a hol a vendégek elébe tesznek, «a mi éppen kéznél van». Tehát a jelen helyzetben, midőn a kérők számára úgy is bő lakoma készült, nem volt szükség ahhoz nyulni, «a mi csak kéznél van». A «kéznél levő» eledel alatt értsd tehát az utolsó szükségre félre tett étkeket, s csak így érthető Á. úr kiküszöbölési szándéka. Különben e vers kiküszöbölését már Nitsch követelte. Más kiadók pedig ezt meghagyták és a következőket (141—142) zárjelezték. Még kevésbbé kellett volna Á. úrnak 148-at zárjelezni. E vers állandóan fordul elő a lakomáknál és különösen (146) τοῖσι δὲ κήρυκες μὲν ὄδωρ ἐπὶ χεῖρας ἑλλων kíséretében, így A 470, I 176. és γ 339. Hogy a vegyítő kancsót egyszer (110) már megtöltötték, ez sem ok az elvetésre, hisz azóta ki is üríthették.—α 195. «a genitivus κελύθου itt ablativusi értelemmel bír»; az ablativusnak minő értelmével? Á. úr a latin ablativus helyi jelentésére czéloz; mért nem mondja egyszerűen, hogy κελύθου helyi jelentésű? — α 198. ἔχουσιν, nem «bírják hatalmukban» hanem «fogva tartják.» — α 216. Telemachus gyermeki egyszerűséggel beszéli el, hogy ő anyja bizonyossága szerint Odysseus fia; vajjon igaz-e, azt ő (Telemachus) nem tudja, hisz saját származását valódiilag senki sem tudja. S itt Á. úr a jegyzetben figyelmeztet, hogy «értsd *atyai* származását». Á. úr e megjegyzésével túl akart tenni Telemachus gyermekdedségén. — α 278 megint egy gyanus vers, melyet Á. úr azonnal zárjelekbe foglalt csupán azért, mert ἐσδνχ itt ez egyszer oly ajándékokat jelent, a melyeket a szülék adnak leányukkal, holott másutt a kérők hoznak a szüléknek ajándékokat, melyekkel mintegy megvásárolják az eladó leányt. Én ezt a kiküszöböltetésre elég gyanúoknak nem tartom, habár Düntzer megjegyzését, hogy a másodsor férjhez adandó Penelopéval szívesen adnak a szülék is ajándékokat, csak férjet kapja-

nak, e megjegyzést, mondom, inkább elmésnek találom mint helyesnek. — α 320. ὄρνις δ' ὡς ἀνόπαια διεπτατο mindig nehézséget fog okozni a magyarázóknak. «Mint a madár, oly gyorsan (ἀνόπαια) repült el», vagy «mint a madár a magasba (ἀνόπαια), úgy repült el (tűnt el)». Á. úr fordítása mind a kettőt egy mondatban adja: «oly gyorsan mint a madár eltávozott (felrepült) a magasba (ἀνόπαια) az Olympusra», úgy hogy a kérdéses szó kétszer van fordítva, s az ember nem tudja, melyik görög szóra találja a másikat. Különös, hogy a tartalom (B v. 104.) szerint Athéné «madáralakot öltött és elrepült.» — α 344-ben Ἑλλάς az egész Görögországot jelenti, s annyiban tér el szokott értelmétől, a mennyiben egyebütt csak Achilles birodalmát jelenti. Megengedem gyanus voltát e helynek, de épen zárjelezendőnek nem tartom. Valamelyik szavalónak a műve lehetett a toldat, s a gyűjtő oda felejtette.

β 28. ἔχει jelen értelemben fordítva *ér* nem jó; τίνα γρη῏ω τόσον ἔχει csak így fordítható: «kit ért akkora baj?» Mult értelmét l. La Roche Hom. St. 96. — β 58. ἔπι(=ἔπισσι) mellett ἀμῡναι igenév mégis követelt volna egy kis nyelvtani magyarázatot. A tanuló jó hogy olvassa a fordítást: «a ki képes volna elhárítani», de fel nem foghatja, hogy hogy jutott hozzá, ha csak nem követeli Á. úr tőle a iurare in verba magistri-féle elvet. — β 105. ἐπίην jegyzetben Á. úr, úgy látszik, más szöveget magyaráz mint a magáét. — β 257. Hogy λῡσαν személytelenül áll (*feloszlatták*), ez a megjegyzés reánk nézve felesleges és érthetetlen, miután mi mindig így szoktunk. A németre nézve bir az jelentőséggel, a ki ilyenkor így kell hogy mondja: *man löste auf* vagy *es wurde aufgelöst*. — β 274—280. verseket is Á. úr megfoghatatlan bátorsággal zárjelezi. A magyarázó tisztje tulajdonképen nem abból áll, hogy, a hol ő akadályokat lát, ott mindjárt karddal vágja ketté a gordiusi csomót. Ám fedezze fel, a mit kifogás alá tehet; de ha a legkisebb okokat találja a kétes helyben a megtarthatásra, óvja meg azt. Az ilyen nyakra-főre kiküszöbölhetném csak hirhedtté teszi Á. úr kiadását, de kedvelté a tanuló ifjuság előtt soha. A kérdéses versek pedig élénken emlékeztetnek Homeros mondására pl. az Ilias VI. könyvében, midőn Glaukos és Diomedes találkoznak, szóba erednek és az előbbi emettől azt kérdezi, hogy isten-e vagy ember; s itt is a két fogalom feltétes mondatok alakjában van részletezve: εἰ δέ τις ἔσσι βροτῡν sat. A ki e verseken kivetni valót talált, az Bekker volt és utána Friedlaender (Analecta Hom.), és az is csak a 276. és 277-et illette. Hogy az ellenkezőjéről (De ha te nem vagy Odysseus és Penelope fia sat.) való említés ne

szolgálna Telemachus buzdítására, azt csak Á. úr hiszi; mi épen egyik szónoki fogásnak tekintjük, hogy a költő a buzdítást az ellenokkokkal is folytatja. — β 316., 317. Á. úr Telemachust sokkal ravaszabbnak és alattomosabbnak akarja feltüntetni, mint ezt a költő e versekkel tette. Én hiszem is, hogy egy mai korbéli költő be nem vallatta volna Telemachussal oly őszintén az intézkedéseket, melyekkel T. nyíltan fenyegeti a kérőket. Á. úr e verseket is kizárja; én igen illőknek tartom T. szájában azon biztatások után, a melyeket az imént kapott Athénétől. A 235. és kv. versek is csak úgy nyernek gúnyos színezetet, ha megelőzőleg T. erős fenyegetve szól a kérőkhöz; továbbá ἐκ Πύλου (326) is épen T. szavára illő egy à propos. — β 351. διομένη, így és nem διομένη; a hehezet illetően jelzése szükségtelenné teszi a kettős pontot.

γ 119. «ἐτέλεσσε aoristos a cselekvés befejezését jelzi.» Aligha fogna τελέω ige egy más időben is egyebet jelenteni mint befejezéseket; s így az adott megjegyzést legalább feleslegeseknek tekintjük, még ῥάπτομεν félmulttal is szembe. Az idők használata Homerosnál még nincs úgy kidomborítva mint később az attikai íróknál, hogy mindegyik időnek külön-külön feladatot lehetne minden egyes esetben juttatni. Vegye csak pl., ha úgy tetszik, γ 459—463-at, a hol a félmult a független multtal csak amúgy váltakozik, és kísértse meg a tartósságról meg befejezésről szóló elméletét ezekre alkalmazni. Saját nyelvünkéből és költőink nyelvezetéből ítélve, aligha találunk magyarázatul a homerosi idők használatára is más okokat, mint 1. az igének bizonyos időalakokhoz kötött használatát, 2. a költő ízlését és 3. a versméretet, mely bizonyos szóalakok megválogatását követeli. — γ 193. Nestor elkezd beszélni, mi sors érte a görög hősoket Trója pusztulása után, s legelőbb Agamemnon megöletését mondja el: Ἀτρεΐδην δὲ καὶ αὐτοὶ ἀκούετε . . . ὥς τε Ἀχιλλεύος ἐμήσατο λυγρὸν ἔλεθρον. Á. úr megfoghatatlanul a jegyzetben *Menelaosra* fogja a megöletést és nem Agamemnonra. Eleintén a cserét sajtóhibának vettem, de alább (196) azt olvasom, hogy καταφθιμένοιο «megholt, nem megölt». Tehát még sem érti Ἀτρεΐδης alatt a «megölt» Agamemnon? Pedig alább (248) maga Á. úr mondja, hogy «Agamemnon megölték», míg Menelaos kalandját Nestor csak később (317. kv.) beszéli el. — γ 221. Á. úr az egész versnek teljes fordítását adja, s elfelejtkezett, hogy csak magyarázni volt hivatva. — γ 349. ῥήγηα aligha «vánkos»; inkább vászonnemű, lepedő, melyet a derék alját borították be. Grashof Hausger. 22. Ueberzüge. — γ 362. εὖχομαι εἶναι magyarázata után eleget sovárogtunk, de,

a hová útasít, α 180. alatt is csak adósunk marad Á. úr. — γ 469. Ez egyszer tért el Á. úr La Roche kiadásától és követve a Palatinust írt ποιμήνι-t a szövegbe. Csakhogy akkor a jegyzetbeli παρὰ Νέστορα nem akar összeegyeztetni ποιμήνι-vel. — γ 486. ἀμφίς ἔχοντες «a jármat (nem jármot) magok körül bírva» érthetetlen egy értelmezés a h. «szét tartva» v. «nyakra öltve».

Legyen szabad még egynehány szót ejtenem Á. úr nyelveze-
téről és magyarságáról. Leszámítva az említett idegenségeket, ma-
gyarsága elég világos, néhol igen bő is, mint pl. γ 62.: «ἐπετα mint
a magyar aztán, gyakran csak egyszerűen utal egy sat.» Az a gyakran
csak egyszerűen felesleges egy szöszaporítás. Hasonló bőbeszédűséggel
van szerkesztve még több ily jegyzet. Néhol (pl. α 203, β 312) ele-
gendő volt volna a Bevezetésre utalni. Mint a Bevezetést, úgy jellemzi
a határozatlanság a jegyzetet is; többek közt a «vagy» két három-
féle véleményt is sorol fel, pl. α 84, 91. γ 382, 411. — A magyar-
ság jellemzésére szolgáljanak a következő esetek: helyesírásiilag az
idegen származású melléknévek hol kicsiny (cyprusi, római, herak-
leiabeli) hol nagy kezdő betűsek (Aethiopok, Kyklops, Kolophonbeli);
mint igealak feltűnt legyél (α 302), mely sem irodalmilag sem nyelv-
tanilag még nem nyert helyességet, mint névalkotás fékhetetlen (β 85);
ragok helytelen használata, mint (B v. 40): a visszahozó névmás alak-
jai mutató névmások-nak szerepelnek, (B v. 47.) vocativus-nak
szerepel, B. v. 42) az ων-ná való összevonás; idegen szókötés: (B. v.
47) πόλι: πόλις:re megy vissza (ist zurück zu führen), (B. v. 29) apo-
kopét szenvednek (erleiden), (α 190) a bajokat szenvedí, (γ 297) a szí-
get nyugati csúcsán körül, (α 414) nem is hagyom magamat hírek
által rábeszélni; magyartalan szórend, mint (133. l.): a czithera
zenéje nem folyvást kísérte az éneket, (138) σταιγ feltételt is és óhaj-
tást is magában foglal, (167) ezen verset már az alexandriai kritiku-
sok interpoláltnak tekintették. (γ 33) minthogy az áldozati lakomán
ez alkalommal nagyon sokan részt vettek; mondat szerkezet, mint (β
300): a hőskorban a disznók sertéit leperzselték, nem pedig lefor-
rázták, (β 428) nagyot zúgott a hullám, a hajó haladván; mondat-
alkotás, pl. mindjárt az eleje a Bevezetésnek: «Azon költő, kinek
köszönhetjük . . . , Homeros volt, . . . ki nem csak sat.» Helyesebb:
«Homeros volt az a költő, kinek . . . , ki . . . ». Alább: Ennek da-
czára és bár a görögök történeti s földrajzi tudományának is kiindu-
lási pontját képezte, minnek következtében költeményei az iskolai
tanítás fő tárgyai voltak és a görögök belőlök merítették műveltségök
legnagyobb részét, személyisége mégis satt.» Vagy B. v. 15.: «Bár ő

is nem ritkán a közönséges morál és az epos méltóságát illető korlátolt nézetei által vezetette magát állítólag interpolált versek kiküszöbölésénél és talán sat.» — Sajtóhiba aránylag kevés van és figyelmes tanártól könnyen kiigazítható: legfeltünőbb (B. v. 40.: *Az előljárónak a h. a nevelőnek.*

A könyv kiállítása a kiadó becsületére válik, s a tankönyv más hasonló kiadások mellett méltó helyet foglalhat.

Nagy-Szeben.

VERESS IGNÁCZ.

T. Maccius Plautus Trinummusa. A főgymnasiumok VII. osztálya számára magyarázta és bevezetéssel ellátta *Gerevics Gusztáv* királyi főgymn. tanár. Ára 70 kr. Budapest. Lampel Róbert (Vodianer F.) könyvkiadása, 1880. XXXI. és 109. lap.

A Gerevics Gusztáv magyarázta «T. Maccius Plautus Trinummusa»-nak eddig két bírálatát olvastuk: dr. Ábel Jenőtől (Egyet. Phil. Közl. V. évf. IV. füz.) és Putnoky Miklóstól. (Középt. Tanár-egyl. Közl. XV. évf. 17. sz. jun. 1.) Dr. Ábel Jenő bírálatát aláírjuk. A mit ő mond el róla, abban megnyugodhatnánk; csakhogy ő nem mond el mindent, mivelhogy nem akar plautusi «Commentator commentatus»-sal előállani s a műben előforduló tévedések «az iskolában könnyű szerrel helyreüthetők». S ha a mű magyarságát semmibe sem vesszük, igaza is van. Avval előállani magam sem akarok, sőt ezt a néhány megjegyzésemet sem írtam volna le, ha nem olvasom Putnoky Miklós bírálatát. Bírálatának e szavai: «A mű legsikerültebb részének jelezhető az, mely tulajdonkép a tanuló kezébe való, a jegyzetek». — «Gond van fordítva arra is, hogy a tanuló ne csak szó szerint helyesen, hanem szép tiszta magyarsággal is fordítson». — «Az előszóban jelzett német és angol segédkönyvekben foglalt anyag feldolgozását és átültetését constatálom». — «Vajha szerző vállalatát folytatva, Plautusnak egy más játékával is gazdagítaná irodalmunkat» — mondom — bírálatának e szavai birtak reá, hogy dr. Ábel Jenőnek e lap hasábjain megjelent bírálata után néhány megjegyzésemnek helyet kérni bátorkodjam. Mindent magam sem mondok s mondhatok el; de a mennyit elmondok, — gondolom — annyival is vethetek egy kis világot a kiadásra magára s Putnoky Miklós bírálatára.

De térjünk a dologra.

A magyarázó az 538. vershez írt jegyzetében «ex me» alakhoz írt magyarázatot, jöllehet az ő szövegében (Wagner kiadásából) «ante» alak van. Tévedése onnan eredt, hogy saját szövegére nem is